Verschenen in ?

Het overjaarse verlichtingsdenken van Leo De Haes

Scruton in de mode, de haes niet

Herman De Dijn

Op de 'Opinie en Analyse'-pagina van *De Standaard* van 13 mei ll. stond het zoveelste antichristelijke, in feite algemeen-antireligieuze pamflet van Leo De Haes. Een type-voorbeeld van wat er staat te gebeuren wanneer christelijk geïnspireerde organen en instellingen van binnenuit 'pluralistisch' worden? Het stuk is – dat moet men toegeven – een sterk staaltje van retoriek. Maar het faalt volkomen als 'analyse'; en wel op twee essentiële punten: enerzijds wat betreft het geven van inzicht in de relatie tussen christendom en moderne cultuur; anderzijds als analyse van de huidige roep om normen en waarden. Ik begin met enkele beschouwingen betreffende het eerste punt.

Volgens De Haes hebben praktisch alle moderne verworvenheden uitsluitend te maken met de Verlichting en niet met het christendom. Het is evident dat bepaalde 'waarden en normen' die volgens De Haes tot 'het goede leven' behoren, zoals het recht op euthanasie en het (ongebreidelde) zelfbeschikkingsrecht van het individu, niet hun oorsprong hebben in het christendom. Zo impliceert het moderne zelfbeschikkingsrecht het idee dat het eigen lichaam als *eigendom* van het individu kan beschouwd worden, iets waarover het, zoals met alle eigendom, naar goeddunken kan beschikken. Dit gaat radicaal in, niet alleen tegen een christelijke, maar tegen haast elke traditionele opvatting van de relatie tussen de persoon en zijn lichaam. Ons lichaam is niet iets wat we *hebben* (als een louter instrument of een extern middel), maar iets wat we *zijn;* iets waarlangs we behoren tot een filiatie, tot een, jawel, 'mystiek lichaam' (Frans Kellendonk).

Dat echter geen enkele moderne verworvenheid haar oorsprong zou vinden in het christendom is natuurlijk onzin. Tenzij men, zoals blijkbaar De Haes, denkt dat oorsprong niets te maken heeft met historische evolutie en ontwikkeling. De Haes moet dringend een recent boek van Roger Scruton lezen: *The West and the Rest* (London, Continuum, 2002). Daarin wordt kort en helder beschreven hoe de moderne scheiding van Kerk en Staat het product is van christelijke denkbeelden en Romeins Recht. Een gelijkaardig inzicht vindt men bij vele geleerden, katholiek of niet. Dat de katholieke hiërarchie op bepaalde momenten vond dat deze scheiding te ver ging, of ze zelfs wilde ongedaan maken, doet niets af aan het verband tussen die fundamentele idee en de christelijke denktraditie. Zelfs al zou die denktraditie minoritair worden, dan nog verandert dit niets aan het oorzakelijk verband. Intellectuele eerlijkheid zou geen probleem mogen hebben dit te erkennen.

De manicheïstische visie van De Haes op christendom (het Kwade) en Verlichting (het Goede) brengt niet alleen mee dat het ene op geen enkele manier kan voortkomen uit het andere, maar ook dat een compleet irreëel beeld wordt opgehangen van de Verlichting. Dat deze ook een ontwikkelingsproces doormaakte (en nog doormaakt) waarbij zij herhaaldelijk tot gruwelijke zaken leidde (verbonden was met imperialisme, zelfs racisme en totalitarisme (Hannah Arendt)), zal door De Haes wel genegeerd worden: die fenomenen zullen volgens hem wel uitsluitend aan de 'tegenkrachten' van de Verlichting of aan de tekortkomingen van de uitvoerders van haar programma te wijten zijn. Dat *al* het menselijke, godsdiensten én Verlichting, onvermijdelijk zijn goede én slechte kanten heeft, is niet goed denkbaar in een manicheïstisch perspectief. Alleen aan het christendom kunnen en moeten blijkbaar alle fouten van zijn volgelingen gedurende gans zijn geschiedenis als wezenlijke elementen van de levensbeschouwing zelf worden aangerekend? Subtiel oordelen over historische en culturele fenomenen veronderstelt een voldoende onafhankelijk en kritisch oordeel. Dit is voor sommigen blijkbaar teveel gevraagd.

De Haes vraagt zich retorisch af welke christelijke kernwaarden vandaag wel onze samenleving zouden bepalen: het lidmaatschap van het mystiek lichaam van Christus?, de belofte van het eeuwig leven? Het is niet omdat, naar hij zelf zegt, zijn vrouw deze begrippen je reinste hocus-pocus vindt, dat ze dit ook zijn. Ik kan hem verzekeren dat ze nog altijd het leven van verschillende mensen en groepen in deze maatschappij ten diepste bepalen, zelfs al zijn deze begrippen bij velen, ook bij gelovigen, enigszins in onbruik geraakt of worden ze nauwelijks begrepen. Er zijn nog altijd talrijke kleinere en grotere religieuze groepen van diverse denominaties die in vieringen allerhande de realiteit van het lidmaatschap van het mystiek lichaam van Christus beleven en daar kracht uit putten voor hun persoonlijk leven en hun engagement in zorginstellingen, in onderwijs, vrijwilligerswerk, ziekenbezoek enzovoort. Het geloof in het eeuwig leven speelt wel degelijk nog een rol van troost en sterkte in het leven van vele gelovigen (en zelfs niet-gelovigen). En dat geloof hoeft geen geloof te zijn in een altijddurend festijn met rijstpap en gouden lepeltjes. Als De Haes zo weinig afweet van het katholieke denken, zou hij er beter het zwijgen toe doen. Zaken als het Laatste Oordeel en de Erfzonde zijn helemaal geen hocus-pocus. Ik kan De Haes alleen maar aanraden er Wittgensteins dagboeken op na te lezen waar deze ernstig nadenkt over de betekenis van zoiets als het Laatste Oordeel, of Willem Jan Ottens beschouwingen over de Erfzonde. Die beschouwingen en de begrippen die erin besproken worden zijn in elk geval veel interessanter, dieper en intrigerender - ook voor het verstaan van de algemeen-menselijke conditie - dan De Haes' clichés over zelfbeschikking. Het is niet de zelfbeschikking, de gelijkberechtiging, de vrije markt en de consumptie die de basis vormen voor die houdingen en verhoudingen van zorg, toewijding, vertrouwen en hoop waarzonder ook de moderne maatschappij uiteindelijk niet zou overleven.

Maar laat ons terugkeren naar het eigenlijke thema: de huidige roep naar 'normen en waarden'. De Haes doet het voorkomen alsof die roep vooral van katholieken komt, wat hem de gelegenheid biedt nog eens alle registers van ergernis open te trekken. Dat die roep evengoed bij niet-religieuze individuen en groepen te vinden is, negeert hij, zoals te verwachten was. Om te beginnen is Roger Scruton, de bestsellende Britse, conservatieve filosoof die hij in deze context ten tonele voert, bij mijn weten geen katholiek, zelfs geen christen, ook al betreurt hij diep de teloorgang van de christelijke erfenis. Hij is zeker niet de enige niet-gelovige die dit doet. Het pleidooi voor het belang van normen en waarden, 'mystieke lichamen' of sociale verbanden, komt vandaag uit de meest diverse hoeken. De liberaal Francis Fukuyama pleitte ervoor in zijn boek *Trust* met de significante ondertitel: *The social virtues and the creation of prosperity.* Katholieke zowel als vrijzinnige sociologen pleiten voor het verenigingsleven en het middenveld dat bij ons dikwijls nog altijd, *pace* De Haes (en Vermeersch), nauw verbonden is met christelijke waarden.

Analyses van vooraanstaande economen, sociologen, politicologen, wijzen op het geworteld zijn van de vooruitgang en de rationaliteit in randvoorwaarden die niet afhangen van het individu en zijn *ratio*, maar van sociale praktijken allerhande en overgeleverde vormen van *common sense* (onder meer religieuze). Onze liberale denkers, zoals De Haes, zijn jaren achteruit, typisch naar het schijnt voor de Vlaamse voorhoede. Het probleem is vandaag niet dat van de strijd tussen de Verlichting en een religie in doodstrijd. De vooruitgang was en is maar mogelijk dank zij het stiekem doorwerken van de 'mystieke lichamen' en de vormen van redelijkheid en *know-how* die in feite die vooruitgang schragen en schraagden. Het probleem is eerder dat hoe meer die tradities en verbanden in het gedrang komen, hoe meer de vooruitgang verandert in een karikatuur van zichzelf.

De meest voor de hand liggende vraag wordt door De Haes juist niet gesteld. Als we dan toch praktisch in een aards paradijs leven waar al die prachtige waarden van de Verlichting gerealiseerd zijn, hoe is het dan mogelijk dat er zo'n roep is naar normen en waarden? Ligt dat aan de katholieken? Maar die zijn er naar het schijnt nauwelijks nog? Na lectuur van het stuk van De Haes trof ik paradoxaal genoeg op de volgende pagina van dezelfde krant een interessant stuk aan van Gilbert Roox, getiteld "Gepamperd en doodsbang". Daarin wordt onze maatschappij ietwat ironisch ten tonele gevoerd als een

maatschappij van verwende en bange mensen. Inderdaad, wie niet met oogkleppen op loopt, weet dat we leven in een maatschappij waarin stress en depressie hoogtij vieren, de verzuring welig tiert, een maatschappij gekenmerkt, in elk geval ten dele, door de onwil als individu en zelfs als groep te overleven. Een maatschappij waarin de eindelijk ongehinderd autonome individuen nooit uniformer hebben gedacht en gereageerd; waarin politiek herleid wordt tot een mega-show op TV met clowns, tele-tubbies en verbale gladiatorengevechten. De echte Verlichtingsfilosofen stelden zich bij het autonome individu wel iets anders voor dan het zappende, niet-procreatieve seks belevende, consumerende individu waaraan Leo De Haes alle lof toezwaait.

In het Vlaanderen van vandaag wordt de publieke opinie meer en meer door een *pensée unique* gedomineerd (de omgekeerde natuurlijk van vroeger, maar toen waren er tenminste nog enkele luide tegenstemmen). Dit betekent dat de zaken die overal elders becommentarieerd worden, hier nauwelijks aandacht krijgen. Ten eerste zijn belangrijke observatoren van de huidige maatschappij getroffen door de enorme interesse in religie, ook en niet in het minst voor allerlei religieuze fenomenen die zowel vanuit het standpunt van de geïnstitutionaliseerde religie als vanuit dat van de Verlichting als nogal dubieus moeten verschijnen. (Ik verwijs naar mijn bespreking, in *Tertio* van vorige week, van het boek van Charles Taylor, *Wat betekent religie vandaag?*) Vele jongeren en zelfs volwassenen vallen vandaag voor magie en het paranormale, voor satanisme, hekserij en dergelijke. We leven inderdaad in een door en door gesecularisseerde maatschappij. Of ze a-religieus is of verlicht, lijkt me uiterst betwijfelbaar. Geen woord daarover bij De Haes. Durft hij daar niets over zeggen? Hij verwijst terloops naar het fenomeen van de neokatholieke bekeerlingen, dikwijls komend uit niet-religieuze kring, maar wuift het weg. Geen woord over de islam. Dat is toch een grote religieuze traditie die middenin de moderne wereld, tot in het hart zelf van alle westerse democratieën, levend aanwezig is. De Haes vergist zich als hij denkt dat deze religie zomaar naar het privé-domein zal kunnen verwezen worden. Verlichte geesten als hij weten zich blijkbaar geen raad met dergelijke 'anachronismen'.

Ten tweede trekt de aandacht: het groeiende belang van de factor identiteit, vooral groepsidentiteit, in de politiek. Ook in dat opzicht lijken we het post-verlichtingstijdperk reeds te zijn binnengetreden. Wellicht de belangrijkste politieke filosoof van het ogenblik, Charles Taylor, (een katholiek, nota bene) heeft aan dit probleem zeer veel aandacht besteed. Het hangt natuurlijk ten nauwste samen met het multiculturalisme. Het gaat hier niet om de tegenstelling tussen het verlichte westerse individu en de immigrant die nog vasthangt aan particularistische groepswaarden. Wij hangen evengoed vast aan groepswaarden die wettelijke en politieke implicaties hebben: specifieke attitudes die te maken hebben met fundamentele taboes zoals incest, pederastie, publieke zeden, verbod op gebruik van menselijke resten, enzovoort. Wij zijn niet zó verlicht als we wel denken. Het is een grove zelfoverschatting te veronderstellen dat alleen religieuze groepen aan taboes vastzitten. Het getuigt van politieke naïviteit te denken dat de beleving van die taboes strikt naar de privé-sfeer kan verbannen worden. Hoe sterker de globalisering, hoe meer identiteit een politiek probleem lijkt te worden, hoe meer imperialisme, nationalisme en allerlei vormen (oude en nieuwe) van tribalisme de kop opsteken. Het liberale denken, tenminste bij ons, lijkt onwetend van deze uitdagingen of heeft er in elk geval niets interessants over te vertellen. Het enige antwoord lijkt te zijn: nog meer consumentisme, nog meer globalisme.

Elk verstandig mens, vooral elke verstandige politicus, zou in het licht van het bovenstaande het maatschappelijke belang van geïnstitutionaliseerde vormen van religie moeten inzien en hun bijdrage tot de maatschappij van vandaag appreciëren. Dit uiteraard vooral ten aanzien van die vormen, zoals de christelijke religie, die, wat De Haes ook mag beweren, mee aan de basis liggen van onze huidige maatschappij, maar tegelijk die maatschappij nog altijd helpen dragen en vorm geven, precies wat die diepere randvoorwaarden betreft. Volgens diverse sociologische onderzoeken dragen zeker de geïnstitutionaliseerde godsdiensten in niet geringe mate bij tot het sociaal kapitaal en dus tot een florissante samenleving en zelfs tot de vooruitgang van de rationalitiet. Religieuze mensen lijken dikwijls minder vatbaar voor allerlei extremistische

houdingen, minder vatbaar zelfs voor allerlei irrationale flauwe kul, dan vele zogezegd geëmancipeerde individuen.